

**Nový svět Isaiah Bowmana: Americká
koncepce uspořádání Evropy po první
světové válce**

Petr Cimala

Úvod

- studoval geografii na Harvardu a Yale
- působil jako geograf, napsal několik odborných prací
- byl ředitelem *Americké geografické společnosti*
- účastnil se projektu *Průzkum*, který inicioval prezident Wilson a jeho poradci a jenž měl sloužit k poskytování zpravodajských geografických informací na pařížské mírové konferenci
- na pařížské mírové konferenci působil jako hlavní geografický poradce Wilsona, účastnil se jednání o hranicích Polska a Jugoslávie
- jako představitel internacionalismu hájil Wilsonovy myšlenky před izolacionisty, které měly posílit ekonomickou expanzi
=> pomohl transformovat *Newyorský dinner club* v *Radu pro zahraniční vztahy*, jež měla intervenovat ve prospěch internacionalismu např. prostřednictvím časopisu *Forreign Affairs*

Úvod

- ve stejné době napsal svoji knihu *Nový svět: Problémy v politické geografii*, jež sumarizovala jeho dřívější poznatky v rámci projektu *Průzkum* a ve které rozvinul svojí koncepci.
- koncepce se sice dotýkala celého světa, ale měla především vytvořit novou Evropu.

Úvod

- přednáška poskytne komparativní analýzu Bowmanovy koncepce s koncepcí Wilsona, a to ve vybraných rovinách:
 - 1) mezinárodní prostředí, resp. mezinárodní vztahy
 - všímá si interpretací obou autorů ohledně interakcí mezi jednotkami prostředí
 - 2) jednotky mezinárodního systému, resp. státy
 - věnuje pozornost vzniku jednotek, resp. podmínkám jejich vzniku
 - 3) mezinárodní organizace, resp. Společnost národů
 - zkoumá postoj obou učenců k mezinárodním organizacím

Povaha mezinárodních vztahů: Wilson

- mezinárodní prostor je pro státy nebezpečný
- neexistence žádné ochrany/regulace zvyšuje riziko vzniku problémů
- věřil, že tento stav je možné změnit, zlepšit pomocí:
 - 1) šíření demokracie - demokratické státy spolu války nevedou
 - 2) kolektivní bezpečnosti
 - 3) zavedení maximálně transparentní diplomacie
 - 4) zákazu jakýchkoli anexí území
 - 5) redukce vyzbrojení států na nejnižší možnou úroveň
 - 6) svobodné plavby v neteritoriálních vodách
 - 7) odstranění ekonomických bariér
 - 8) zavedení rovných podmínek obchodu pro všechny národy
 - 9) řešení koloniálních otázek v zájmu dotčeného obyvatelstva

Povaha mezinárodních vztahů: Wilson

- Wilsona tedy lze řadit k idealistům, kteří se vyjadřovali, jaký by svět měl být, nikoli jaký je
- z toho plyne, že Wilson věřil, svým způsobem, v lineární pojetí dějin
- anarchie mezinárodního prostředí měla být postupně zkrocována šířením demokracie až k nastolení stabilního míru
- pořádek mělo podpořit dodržování pravidel, tj. mezinárodního práva
- zpětný vývoj neměl být možný, neboť byl přesvědčen, že demokracie proti sobě války nevedou

Povaha mezinárodních vztahů: Bowman

- mezinárodní prostředí je prostor neustálé soutěže států, evolučního zápasu, kdy se státy snaží pomocí válčení kontrolovat produkční a těžební bázi a ovládat dopravní tepny surovin a produktů
- pesimistická antropologie – násilí ve společnosti je věčné díky zakořeněné národní a rasové rivalitě
- lidské kvality se proto vyvíjejí pomalu, pokud vůbec
- svět se nikdy, i přes veškeré snahy, nemůže stát světem míru
=> mnohé katastrofické události minulosti se musí opakovat, tj. katastrofy a války jsou nevyhnutelné
př. první světová válka, kdy lidstvo na prahu nového věku, nového světa, nové Evropy
- Bowmanova koncepce postavena na lineárně-cyklickém pojetí dějin, tj. vývoj k řádu je velmi pomalý, ideál je ovšem nedosažitelný

Povaha mezinárodních vztahů: srovnání

- Bowmanova koncepce bližší realitě než Wilsonova
- dokládají to mnohé příklady evropských zemí, zejména ze střední Evropy, ve které všechny demokratický model opustily
- došlo k tomu i přesto, že střeoevropské země byly členy Společnosti národů, přičemž všechny ji opustily dobrovolně, či z donucení, kromě Polska
- převážily tedy vztahy konkurenční, nikoli kooperační

Právo na sebeurčení: Wilson

- na lid státu není pohlíženo jako na poddané, ale jako na suverény, kteří sami mají právo ustavit stát
- sebeurčení národa znamená, že legitimita vlády pramení ze souhlasu spravovaných jedinců a že vláda s lidmi nenakládá jako s majetkem
- ideu sebeurčení vtělil do čl. 3 návrh *Úmluvy o Společnosti národů*
 - 1) signatáři *Úmluvy* se zavázali garantovat sobě navzájem politickou nezávislost a územní integritu
 - 2) veškeré teritoriální změny z hlediska rasového, sociálního nebo politického měly podléhat principu sebeurčení
 - 3) změny musely být schváleny nejen Společností národů, ale i národy, kterých se to dotýkalo
 - 4) veškeré změny území měly být kompenzovány

Právo na sebeurčení: Wilson

- počáteční stav pak řeší *dotatkové dohody návrhu Úmluvy*
 - 1) Společnost národů se měla stát správcem území Ústředních mocností
 - 2) nástupnické státy měly být definovány na základě principu sebeurčení, popř. konsensu lidu s formou vlády
 - 3) některým územím měl být přidělen mandátář, jež měl vykonávat správu jménem Společnosti národů ve prospěch spravovaného lidu
 - 4) jakékoli anexe měly být napříště zakázané
- mnohé z toho zmiňoval už premiér Jihoafrické unie Jan C. Smuts:
 - 1) právo na sebeurčení
 - 2) zákaz anexí
 - 3) správa nedostatečně rozvinutých území
 - 4) změny jen souhlasem dotčených národů

Právo na sebeurčení: Wilson

- Wilsonovo pojetí sebeurčení národů vychází z přirozeného práva a deontologické morálky (ohlas Lockových a Kantových myšlenek)
- pro Wilsona nebylo důležité, jaká situace v systému panovala, neboť jím navržený mezinárodní řád byl navržen na základě abstraktních principů, jejichž dodržování povede ke stanovenému cíli

Právo na sebeurčení: Bowman

- odmítal budovat nový svět na abstraktních principech, preferoval vycházet při budování nového pořádku z reálných podmínek
- podkladem se měla stát odborná stanoviska založená na historických a geografických faktech, které měly odkrýt obraz skutečnosti, vztahů a tradic
- nástrojem zlepšení měla být objektivní geografická analýza, neboť jako jediná pohlíží na svět jako na jednolitý prostor
- nový svět tedy neměl představovat uměle stvořený řád, novota naopak znamenala nový druh problémů:
 - 1) do jaké míry je možné nový svět uspořádat
 - 2) co přetrvalo ze starého řádu
 - 3) přežití nových demokracií

Právo na sebeurčení: Bowman

4) možnost snížení výdajů na zbrojení pomocí dohody

5) jak dalece chránit minority

apod.

- nový svět byl tedy zprvu nestabilní, lehce mohl propuknout nový konflikt, což měla být otázka let, nikoli generací
- počáteční nestabilita má původ v lidech, neboť se ještě nenaučili pohlížet na hranice jako na pevně dané, čemuž přispívá i zažité trauma války
- po první světové válce bylo ve střední Evropě o zhruba 20% více hranic, což zvýšilo pravděpodobnost konfliktu, zejména v tzv. *nepokojných zónách* (zones of friction)
- Bowman ale věřil, že intenzita a prostorový výskyt těchto problémů lze redukovat

Právo na sebeurčení: Bowman

- navrhoval řešení, aby lidé různé rasy, jazyka či náboženství nebyli míšeni v tzv. *pomezních/šedých zónách* (twilight/gray zones), byť si uvědomoval, že ostré hranice jsou vzácné
- mělo se tím zamezit bojům o post majority na daném území
- toto řešení je tedy, svým způsobem, také požadavkem na sebeurčení
- zabýval se i aplikací principu, které mělo napomoci zejména vzdělávání politiků, neboť řada politických rozhodnutí pramenila z neznalosti
- pomůckou politiků měla být právě kniha *Nový svět*, která se zabývala tehdejší exponovaným oblastem

Právo na sebeurčení: srovnání

- idea sebeurčení vychází u:
 - 1) Wilsona – z abstraktních principů
 - 2) Bowmana – ze studia vývoje společnosti
- uplatnitelnost obou návrhů sporná, i když Bowmanova koncepce může působit jako bližší realitě
- zcela naplněny nikdy být nemohou, příkladem budiž střední Evropa, kde po staletí docházelo k míšení obyvatel, homogenní oblasti byly vzácné
- oba se věnovali secesi, ale nezvážili model konfederace či federace
- oba si všímali hranic lidských, ale nikoli už přírodních

Společnost národů: Wilson

- požadavek na zřízení nějaké *společnosti národů* vyslovil Wilson už ve svých *Čtrnácti bodech*
- měla garantovat:
 - 1) politickou nezávislost
 - 2) územní integritu malých i velkých států
- na tento Wilsonův požadavek reagoval Jan C. Smuts svým návrhem *Společnosti národů*, jež měla dohlížet nad mezinárodní bezpečností
- principy:
 - 1) zákaz anexí
 - 2) poskytnutí práva na sebeurčení dotčeným národům
 - 3) řešení sporů na základě mezinárodního práva
 - 4) kolektivní bezpečnost

Společnost národů: Wilson

- organizační struktura pak v mnohém připomínala Společnost národů a OSN, tj. rada, obecná konference atd.
- Wilson Smutsův návrh přebral a dopracoval:
 - 1) udržování míru a bezpečnosti
 - 2) spory urovnávat mírovými prostředky
 - 3) krize řešit: a) sankcemi, b) kolektivní bezpečností
 - 4) tvorba a aplikace mezinárodního práva
 - 5) usilovat o odzbrojení
- budování mezinárodního řádu tedy mělo probíhat shora prostřednictvím ustavení universální Společnosti národů
- ta ideálně měla sdružovat všechny státy světa, popř. postupně inkorporovat, a tím je podřídí kontrole, která měla zajistit mír
- idealismus

Společnost národů: Bowman

- nebyl přesvědčen o tom, že nejlepším řešením mezinárodní bezpečnosti je Společnost národů
- preferoval nikoli universální organizaci, ale partikulární organizace k čistě funkčním účelům
- důvod: lid světa nebyl dostatečně homogenní a připravený na světovou organizaci
- přesvědčen, že partikulární organizace vedou ke snížení příčin řady mezinárodních problémů
příklady: Dohoda, Stálého dvora mezinárodní spravedlnosti, ILO, mezinárodní poštovní regule, patentové dohody, mezinárodní statistické organizace
důvod: výměna myšlenek
- to spolu s rozsáhlejším obecným vzděláním a podporou moudrých

Společnost národů: Bowman

přispívá ke vzájemné komunikaci

- vzájemná komunikace je prevencí konfliktů, dochází k prohlubování vztahů mezi státy
- partikulární organizace tudíž nemusejí primárně sloužit ochraně míru
- navíc lidé jsou příliš rozdílní, a proto musejí hledat společnou řeč nejprve pomocí partikulárních organizací, ne universálních
- s partikulárními organizacemi také souvisí Bowmanův koncept *amerického lebensraumu* (název od jeho životopisce Neila Smithe), jenž se liší od *nacistického lebensraumu*
- *nacistický* – úsilí o teritoriální moc a kontrolu národa

x

americký – úsilí o ekonomickou moc a kontrolu ve prospěch společných zájmů

Společnost národů: Bowman

- měly se tím prosadit americké ekonomické zájmy:
 - 1) otevřené dveře na koloniální trhy
 - 2) volný obchod
 - 3) liberální pravidla kapitalistického investováníaj.
- cílem síla obchodní, nikoli koloniální
- pokud by se prosadily zájmy USA, staly by se globální ekonomickou velmocí
- síla USA se měla soustředit do partikulárních organizací, nikoli universálních, aby nebyly USA nařčeny z imperialismu a snížil se vliv evropských velmocí
- prosazování universálních idejí by se tedy krylo s prosazováním amerických zájmů, což by byl ideální stav

Společnost národů: srovnání

- oba měli stejný cíl: vytvořit řád, který by neohrožoval americké zájmy, jež vycházely z universálních idejí
- Wilson preferoval jejich dosažení skrze universální Společnost národů
=> Wilson zastánce idealismu
- Bowman preferoval jejich dosažení pomocí partikulárních organizací
=> stal se jedním z průkopníků funkcionalismu (spojován zejména s Davidem Mitranym)
- využitelnost obou konceptů sporná
Wilson – Společnost národů nebyla příliš úspěšným projektem, ostatně nedokázala zabránit 2. světové válce, na druhou stranu nebyla universální organizací, členy nebyly po většinu času třeba USA, USSR, D apod.

Společnost národů: srovnání

Bowman – jeho koncept působí reálněji, nicméně je možné vznést výhrady: partikulární mezinárodní organizace se vyvíjely od 19. století, a přesto došlo k 1. a 2. světové válce, lze třeba namítnout, že ZEU, NATO, ESUO přispěly k míru v Evropě, ale to je sporné, neboť zrcadlově vznikaly samostatné východní organizace, které Evropu rozdělily a ohrožovaly mír, hlavním důvod: rozdílné ideologické pozice

- oba přístupy měly své slabiny

Závěr

- oba byli obhájci internacionalismu, a proto usilovali o vznik nového světového řádu, zejména v Evropě, kde tamní poměry přivedly do války celý svět
- cíl měli stejný: aby mezinárodní události neohrožovaly americké zájmy

Závěr

- 1) oba učenci považovali mezinárodní prostor za nebezpečný, avšak pouze Wilson věřil v jeho úplnou změnu (lineární vývoj dějin)
 - Bowmanova antropologie byla pesimistická, tj. násilí považoval za věčné, byť přiznává, že jistý posun je možný, avšak dosažení cíle je nereálné (lineárně-cyklický vývoj dějin)
 - Bowman byl názoru, že pro Evropu 1. světová válka nemusela být poslední – v tomto se jeho předpoklad vyplnil

- 2) oba předložili koncept sebeurčení národů, který měl řešit zejména problém mnohonárodnostních států
 - Wilson ideu sebeurčení postavil na abstraktních přirozených právech, jejichž dodržování mělo vést ke světovému míru

Závěr

- Bowman vycházel ve své formulaci z reálných podmínek, tj. že míšení obyvatel vede k nestabilitě státu a potažmo i mezinárodního systému, mnohonárodnostní státy proto měly být rozbity
 - porušením principu byl např. vznik Československa
 - pouze Bowman si byl vědom, že čistě homogenní stát nelze utvořit, avšak oba např. podcenili přírodní hranice
- 3) způsob vybudování nového světového řádu, jež by chránil i Evropu, byl u obou učenců rozdílný
- Wilson přesvědčen, že řád by měl vzniknout za pomoci Společnosti národů, tj. universální mezinárodní organizace

Závěr

- Bowman byl opačného názoru, tj. že řádu mělo být dosaženo ustavováním partikulárních mezinárodních organizací, které by postupně vytvářely složitou síť vztahů
- „vpletení“ státu do tohoto systému mělo umožnit zejména vzájemnou komunikaci, jež je jedním z faktorů minimalizace mezinárodních problémů
- úspěšným příkladem bylo např. ESUO (kontrola produkce ve strategickém odvětví, které je nezbytné pro vedení války, zamezovala válečné ekonomice)

Závěr

- Bowmanova koncepce tedy nebyla žádnou velkou teorií
- Bowman ji formuloval implicitně s cílem vzdělat odpovědné politiky, aby činili fundovaná rozhodnutí